

ДРАГАН ВОЈВОДИЋ
(Универзитет у Београду – Филозофски факултет)

ИЗГУБЉЕНИ ОСТАЦИ ФРЕСАКА ЗАПАДНОГ ПРОЧЕЉА СПАСОВЕ ЦРКВЕ У ЖИЧИ*

На доњем слоју фасадног малтера што је покривао западно pročеље жичког католикона својевремено су забележени остаци представе арханђела (западно лице куле) и делови орнаменталних фризова (јужно крило фасаде припрате и северна розета). Разматрање података које пружа стара документација води закључку да је ту реч о траговима сликарства насталог у оквиру обнове Спасове цркве у доба архиепископа Данила II.

Кључне речи: Жича, Спасова црква, фасадно сликарство, научна документација, архиепископ Данило II

On the lower layer of the façade mortar that once covered the western frontage of the Žiča katholikon, traces were registered of the figure of an archangel (the western face of the tower) and parts of ornamental friezes (southern wing of the narthex façade and the northern oculus). Consideration of the data provided in earlier documentation leads one to conclude that this referred to traces of painting done during the renewal of the Ascension Church in the time of Archbishop Danilo II.

Keywords: Žiča, Ascension Church, façade painting, scientific documentation, Archbishop Danilo II

На западној фасади жичке припрате и зидовима високе куле пред њом већ одавно нема ни последњих трагова зидног сликарства које је својевремено красило приступ првој саборној цркви српске архиепископије. Тај живопис наметао се оку оних који су долазили у манастир чим би ступили у велику порту. Без сумње, он је током више векова призивао погледе ка дверима славног храма и позивао да се закорачи у њега, отпочињући већ ту ону садржајну и богословски надахнуту приповест испричану сликама на зидовима у унутрашњости Спасове цркве.

---

* Чланак садржи део резултата остварених на пројектима бр. 177036 – *Српска средњовековна уметност и њен европски контекст* – и бр. 177032 – *Традиција, иновација и идентитет у византијском свету* – које подржава Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Скромна знања о сликарству на прочељу жичког католикона заснивају се само на сведочанствима, каткад недовољно сигурним и противречним, која су оставили стари истраживачи. На основу њихових података извођени су и покушаји идеалне реконструкције и датовања грађевинских структура које су штитиле фреске на западној фасади Дома Спасовог.¹ Ти покушаји изазивају, међутим, различите недоумице, између осталог и због начина на који су сагледани фрагменти старог фасадног живописа. Свим расположивим подацима није до сада указана заслужена пажња. Вреди стога још једном сабрати и критички размотрити сведочанства о изгубљеним остацима фасадног сликарства жичког прочеља.

Највише података о сликарству на фасадама куле и западног зида припрате католикона Жиче забележио је, свакако, Владимир Р. Петковић. Он је још почетком прошлог столећа могао да уочи изнад улаза у портик а испод прозора на првом спрату куле велико поље у облику забата са остацима живописа (сл. 1). То поље било је оивичено „загасито-црвеним” бордурама.² Оне су се секле „под оштрим углом” и, како је Петковић претпоставио, обелажавале су „место, докле је допирао забат прислона, што је испред уласка под кулу стајао”. У врху поља са фреско-малтером В. Р. Петковић је видео „лик једнога анђела са нимбом око главе и са једним делом од крила”.³ Важно је приметити да заслужни истраживач Жиче издваја два малтерна слоја на фасади припрате и куле Спасове цркве, те бележи да се поменути живопис с представом анђела налази „на доњој половини”.⁴ Петковић такође помиње да су изгледа постојале и „закрепе од треће пологе” на јужном и западном зиду куле.⁵ На двема Петковићевим фотографијама жичког прочеља, међутим, није могуће уочити, осим уз десну ивицу поља, трагове млађег фреско-малтера над слојем с фигуром анђела (сл. 2).⁶ С друге стране, поменуте фотографије у потпуности потврђују Петковићев опис остатака самог живописа. На њима се види да је насликани анђеоло био постављен потпуно чеоно и да су му крила била раширена (сл. 2, црт. 1). Пошто су остали делови фреске на фасади куле сасвим испрани, тешко је с поуздањем одредити садржину шире композиције којој је анђеоло очевидно припадао. Она је морала захватати читаво троугаоно поље изнад улаза. На такав закључак наводи чињеница да се за десну ивицу поља, некада добро видљиву, није везивала хоризонтална бордура која би пресецала поље делећи га у зоне. Може се стога приметити да је лик анђела сувише велик да би се уклопио у слику Вазнесења као жичке храмовне славе, а изгледа премали да би, рецимо, чинио део представе Тројице јеврејских младића

¹ Уп. М. Чанак-Медић, Полихромија и апотропејске представе на прочељу Спасовог дома у Жичи, ЗРВИ 43 (2006) 561–562; *истиа*, У потрази за портицима жичке Спасове цркве, Саопштења 40 (2008) 7–22.

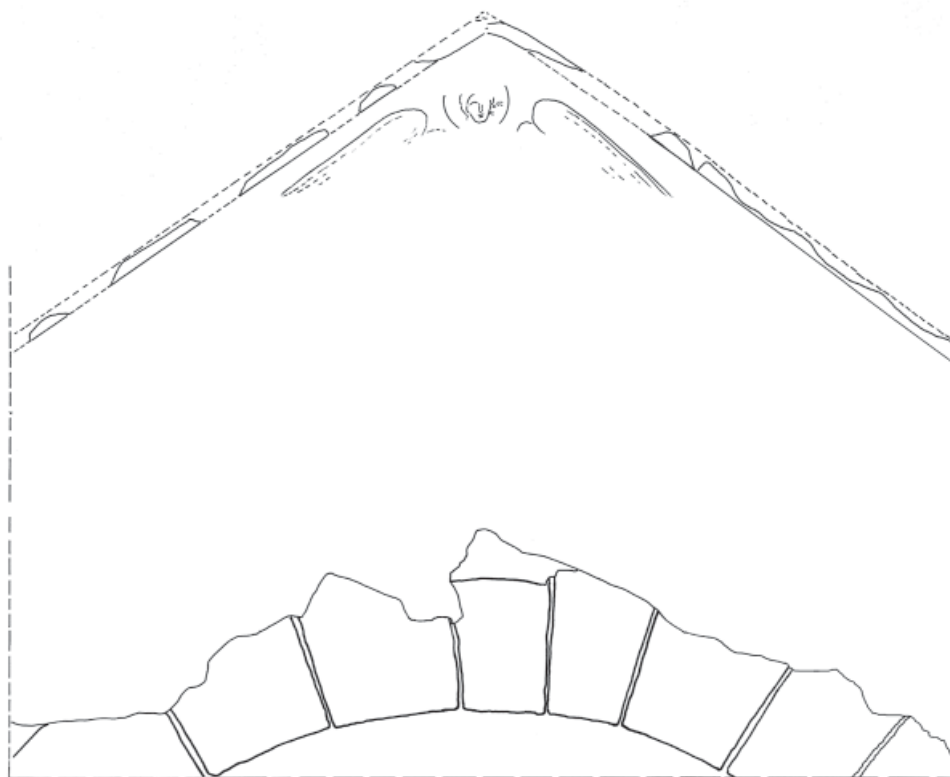
² В. Р. Петковић, Жича I, Старинар 1/1 (1906) 160.

³ Исто.

⁴ Исто, 160, 164–165.

⁵ Исто, 161. Можда је реч о остацима малтера којим је кула била покривена у другој половини XIX века. О брзом пропадању тог малтерног слоја, касније потпуно уклоњеног, сведоче цртежи М. Валтровића из 1884. године и старе Петковићеве фотографије (Народни музеј у Београду, бр. В 951, В 995). Уп. Валтровић и Милутиновић. Документи – теренска грађа 1871–1884, Београд 2006, 58, 59; М. Кашанин, Ђ. Бошковић, П. Мијовић, Жича. Историја, архитектура, сликарство, Београд 1969, 88 (Ђ. Бошковић).

⁶ Обе се чувају у Народном музеју у Београду, под сигнатурама: А 507 и В 956.

Црт. 1. Остаци сликарства на западној фасади куле (црт. Д. Милисављевић)

у зажареној пећи или Гостољубља Авраамовог. Неизвесно је, такође, које је све делове западне фасаде куле покривало зидно сликарство. Многе аналогије наводе на закључак да су фреске досезале до тла, односно да су покривале pročеље куле и са страна улаза у портик, али то није сасвим извесно.⁷

И на бочним странама куле и западном зиду припрате Владимир Петковић запазио је, како је поменуто, остатке два малтерна слоја. Претпостављао је да су оба била, „као и на кули, бојена црвеном бојом“.⁸ Доњи, нешто боље сачуван, задржао је „и дан данас своју загасито црвену боју, док је ова боја на горњој малтерној кори могла бити мање више спрана кишама и непогодама“.⁹ Црвене фасаде припрате биле су на појединим местима оживљене сликаним орнаментом. У горњем делу „ступца“, заправо пиластра на југозападном углу нартекса учачао се „фрис од шара“, који је почивао на „доњој малтерној кори“, као и описана представа анђела на западној страни куле.¹⁰ Фриз је имао „облик

⁷ За сликарство на фасадама цркава православног света уп. *М. А. Орлова*, Наружные росписи средневековых храмов. Византия, Балканы, Древняя Русь, Москва 2002.

⁸ *Петковић*, Жича I, 164–165.

⁹ Исто, 165.

¹⁰ Исто.

шаховских поља” насликаних „бојом угасито црвеном и кестењастом”. Пошто се тај „фрис” дао „констатовати не само на северној и западној страни споменута ступца, већ у истој висини и на самом зиду нартексову”, где је малтер већ био „сасвим отпао”, Петковић закључује „да је речени фрис ишао целом дужином западнога зида нартексова”.¹¹ Одмах затим он додаје да су и „стране округлих прозора”, тада још увек зазиданих, „обојене црвеном бојом” и да „на њима није било шара”. Нажалост, при провери ових описа, старе Петковићеве фотографије могу знатно мање да помогну но када је реч о западној фасади куле. Остаци два малтерна слоја, од којих је доњи углавном сачувао изворну свежину боје, јасно се уочавају на јужној страни западног зида припрате (сл. 1, 4). Трагови избледелих орнаменталних фризова пак на фотографијама се уопште не разазнају. Надаље, снимци показују да су оба окулуса на западном зиду припрате у време првих Петковићевих обилазака Жиче била потпуно зазидана. Уосталом, и он сам то недвосмислено потврђује.¹² Није јасно, стога, како је 1906. године било могуће утврдити боју малтера и одсуство „шара” на њиховим странама.

Подаци које о сликарству на западном прочељу жичког католикона доносе познији истраживачи углавном немају изворност и вредност Петковићевих сведочанстава. Разматрајући обраду фасада припрате и куле Спасове цркве, Ђурђе Бошковић уопште не помиње сликарство на кули, очевидно већ одавно уништено.¹³ Међутим, он говори доста о оном делу фасаде нартекса на којем је Петковић уочио остатке орнаменталног фриза. Бошковић саопштава да се „на југозападном контрафору и у његовој непосредној близини” још 1931. године „могло јасно разликовати постојање двају слојева” црвено обојеног лепа. „Остатака других боја осим црвене тада међутим на овим слојевима малтера више уопште није било”.¹⁴ Стога млађи истраживач посеже за документацијом старијег. У великој монографији о манастиру Жичи он објављује два цртежа орнаментата са западне фасаде Спасове цркве израђена према документацији коју му је уступио сам Владимир Петковић (црт. 2).¹⁵ Први цртеж показује орнаменталну траку изведену црвеном, жутом и белом бојом у виду мреже саздане од низа ромбова преплетених с мноштвом већих и мањих кругова (црт. 2а). Тај орнамент Бошковић везује за простор изнад „јужне розете”.¹⁶ Други цртеж представља „фриз” насликан „у облику дијагонално постављеног шаховског поља, рађеног црвеном, жутом и плавом бојом” (црт. 2б). Важно је приметити да су квадрати тог шаховског поља били знатно мањих димензија но ромбови на претходно описаној траци. На цртежу који је Петковић уступио Бошковићу још пре Другог светског рата није било „јасно назначено на ком се делу фасаде овај други орнамент налази”.¹⁷ На крају, Бошковић износи претпоставке да су „оба ова бојена орнамента била израђена на другом, млађем малтерном слоју” и да

¹¹ Исто.

¹² Исто.

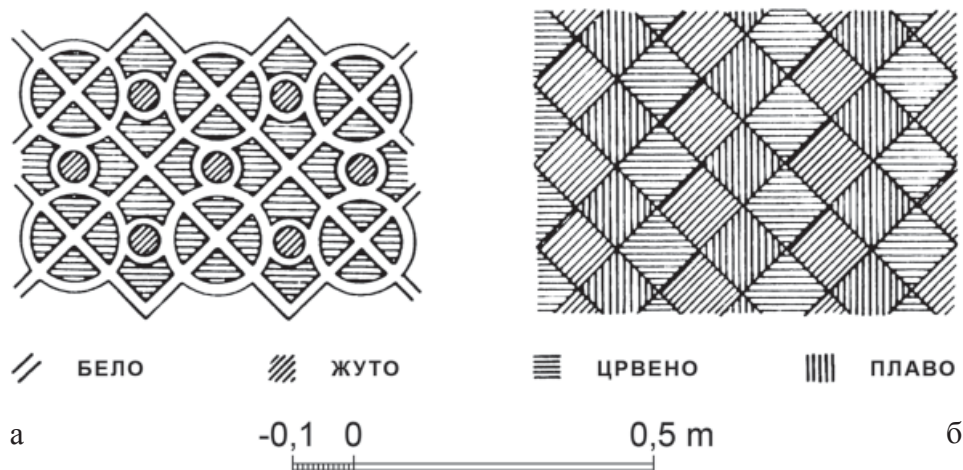
¹³ *Кашанин, Бошковић, Мијовић, Жича*, 88.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Исто, 88, 97/1, 102, нап. 37.

¹⁶ Исто, 88.

¹⁷ Исто, 102, нап. 37.

Црт. 2. Сликани орнаменти на западној фасади припрате (црт. В. Р. Петковић, Ђ. Бошковић)

„потичу негде с краја XIV или почетка XV века”.¹⁸ Осим изгледа сликаног украса, који заиста одговара зрелој уметности доба Палеолога, на такво домишљање о хронологији слојева навело га је, свакако, раније изведено датовање доње малтерне оплате црвене боје у „време подизања саме цркве”.¹⁹ При том је, међутим, сасвим пренебрегнута горе наведена, изричита Петковићева тврдња да „фрис од шара” почива управо на „доњој малтерној кори”.

И остали подаци које Ђурђе Бошковић доноси о сликарству жичке западне фасаде, позивајући се на Петковића, осетно одступају од онога што је претходно забележио старији истраживач. Орнаментална трака у виду мреже ромбова и кругова изведена црвеном жутом и белом (црт. 2а), коју Бошковић *сметаша* изнад јужног окулуса, не одговара уопште фризу у облику *шаховских поља* насликаних бојом *угасишо црвеном и кестењасиом*, какав је на том месту и југозападном пиластру видео Владимир Петковић. Шаховска поља о којима говори Петковић појављују се, међутим, на другом цртежу „технички прерађеном” и објављеном код Бошковића (црт. 2б). Да се у легенди која прати поменути цртеж не јавља податак о плавој боји појединих поља, било би могуће без икакве уздржаности закључити како је управо то онај орнамент који је описао Петковић. Нажалост, у његовој жичкој бележници, сада у Народном музеју у Београду, ових цртежа нема. Није ли, можда, Владимир Петковић плаву боју извесних поља уочио тек накнадно, када је уклоњен већи део горње малтерне коре са западне фасаде припрате и када су се указале боље очуване боје на доњем слоју? Нешто слично догодило се у вези са сликарством у окулусима. Описујући живопис у унутрашњости нартекса, Петковић испрва није могао да да опис сликаног украса на унутрашњој страни окулуса, јер су били зазидани.²⁰ Касније, када

¹⁸ Исто, 88.

¹⁹ Исто, 72.

²⁰ *Петковић*, Жича I, 165–166.

је део зидне испуне уклоњен, он је био кадар да утврди и опише два слоја орнаменталног живописа у тим округлим прозорима.²¹ У вези са уклањањем зидне испуне у окулусима сасвим сигурно стоји и један вредан податак који доноси Бошковић. У напомени 37а, услед штампарске омашке невезане за текст о архитектури у великој монографији о Жичи, помиње се „један већи фрагмент фреско орнамента” у „оквиру северне розете на западној фасади ексонартекса”.²² Тај фрагмент је уништен приликом „обнављања” окулуса 1938. године. Не описујући га, Бошковић вели да је био „готово идентичан оном који видимо у закошеном оквиру јужне розете у Пећи”.²³ Приликом последњих великих истраживачких и конзерваторско-рестаураторских радова на Спасовој цркви, могло се утврдити да су нестали и последњи остаци древних малтерних оплата на свим спољашњим површинама зидова. Стога ниједно од запажања старих истраживача није било могуће непосредно проверити.²⁴

На Бошковићеве описе, дате углавном из друге руке, и закључке, који се често косе са Петковићевим изворним сведочанствима, ослањала се првенствено Милка Чанак-Медић, настојећи да у замисли реконструише и датује сликани украс фасада Спасове цркве, као и архитектонске структуре пред прочељем храма.²⁵ У овој прилици, нужно је осврнути се само на ставове те ауторке о фасадном живопису. За орнаментални фриз у виду шаховских поља, представљен на другом Бошковићевом цртежу (црт. 2б), она сматра да је у питању „имитација зидања крупним квадерима у црвеној, жутој и сивкасто плавој боји, распоређених наизменично по дијагонали (*opus reticulatum*)”.²⁶ То мишљење не чини се прихватљивим. И Бошковић о том орнаменту говори као о „фризу” насликаном на западној фасади храма, иако није знао тачно место на ком се он налазио.²⁷ Надаље, фриз је био саздан од квадрата странице мање од десет сантиметара. Ти квадрати нису постављени тако да им две странице леже водоравно а друге две стоје усправно, као када се слажу камени блокови, већ су све усмерене дијагонално. Сматрамо зато да није реч о имитацији зидања крупним квадерима. Камени блокови фасада Бањске и сликана поља која такве квадере опонашају на спољашњем лицу зидова Светог Николе Дабарског знатно су већих димензија и потпуно су другачије постављени.²⁸ Надаље, Бошковићеву више но спорну претпоставку да се орнамент насликан на западној фасади јужног дела нартекса налазио на млађој малтерној кори, Милка Чанак-Медић узима као чињеницу.²⁹ С друге стране, она прихвата Петковићеву тврдњу да је лик арханђела био насликан на доњем слоју малтера, који сматра првобитним.³⁰

²¹ В. Р. Пејковић, Жича IV, Старице 4/1 (1909) 100–102, сл. 41, 46.

²² Кашанин, Бошковић, Мијовић, Жича, 102, н. 37а.

²³ Исто. Није јасно на коју и какву пећку „розету”, или можда прозор, мисли Бошковић.

²⁴ Чанак-Медић, Полихромија и апотропејске представе, 561–562.

²⁵ Исто, 561–562; *истиа*, У потрази за портицима жичке Спасове цркве, 7–22.

²⁶ Чанак-Медић, Полихромија и апотропејске представе, 562, сл. 3.

²⁷ Кашанин, Бошковић, Мијовић, Жича, 88, 97/1.

²⁸ Уп. Милка Чанак-Медић, Сликани украс на цркви св. Ахилија у Ариљу, Зограф 9 (1978) 9, сл. 2; *Истиа*, Полихромија и апотропејске представе, 561–562, сл 2, 3; *Светлана Пејић*, Манастир Свети Никола Дабарски, Београд 2009, 65–67, сл. 7, 31–32, 43.

²⁹ Милка Чанак-Медић, Полихромија и апотропејске представе, 561–562.

³⁰ *Истиа*, У потрази за портицима жичке Спасове цркве, 16, 17.

Тако је створен основ за датовање орнамената у прву четвртину XIV века, а фреске с представом бестелесног створења у XIII столеће.³¹ Међутим, Петковић, који је једини од поменутих аутора видео остатке сликарства на pročељу Спасове цркве, недвосмислено сведочи да су се и фризе у виду шаховског поља и фигура анђела налазили на доњој малтерној кори. Уосталом, старе фотографије показују да се почетком прошлог столећа на највишем делу југозападног пиластра, тамо где је стари истраживач уочио орнаментални фризе, држао само доњи слој малтера (сл. 4).

Утврђивање релативне хронологије малтерних слојева и сликаних садржаја на њима, тек је први корак ка одгонетању времена њиховог настанка. Не може се, рецимо, искључити могућност да је малтерна оплата Спасове цркве из доба Светог Саве обијена приликом обнове, попут фресака у унутрашњости храма и у портику. Исто тако, потпуно је неизвесно то да ли су након велике обнове, окончане у време Данила II, у дугом раздобљу између XIV и краја XVII века, фасаде Спасове цркве биле још који пут омалтерисане. Ђурђе Бошковић је, рецимо, сматрао да је спољашњост жичког католикона премазивана бојеним малтером „у току средњег века, у најмању руку у два, а можда и у три наврата”.³² Слој који је Петковић видео преко фреске на кули и орнаменталног фриза на западној фасади припрате могао је потицати из периода независности српске државе али и из доба турске власти. Поменимо и то да су први већи радови и изградња нових манастирских постројења изведени у Жичи већ стотинак година након велике обнове, у доба моравске Србије.³³ Немогуће је стога, узимајући у обзир само број сачуваних слојева малтера, поуздано закључивати о хронологији малтерисања жичких фасада. Ваља се више усредсредити на податке које пружа постојећа документација о самом сликарству на њима.

Ликовна својства живописа на фасади куле, избледелог још у време када су снимљени његови последњи остаци, недовољно су позната. Ипак, иако су остаци анђеоског лика сасвим скромни и снимљени из даљине, изгледа да их, по начину на који су насликани, треба везати за прву половину XIV века. Уосталом, делује сасвим разумљиво да је у време обнове сликарства портика, или нешто касније, изнова декорисана и фасада куле непосредно изнад њега. Она је била далеко више изложена ђудима времена и зато знатно угроженија. Вероватно је стога да сликарство фасаде није старије од оног у портику. Могло би пак бити млађе. Таквом датовању иде у прилог и мишљење Милке Чанак-Медић да орнаментални украс са јужног дела фасаде припрате потиче из „прве четвртине XIV века”.³⁴ Није изнет ниједан аргумент који би довео у сумњу Петковићеву тврдњу да се тај украс налазио на истом слоју малтера на којем и лик анђела. Напротив, и старе фотографије, како се показало, говоре у прилог сведочења старог истраживача. На основу Петковићевих цртежа, Бошковић је поменуће орнаменте са жичке

³¹ Исто, 17; *истиа*, Полихромија и апотропејске представе, 561–562.

³² *Кашанин, Бошковић, Мијовић, Жича*, 72.

³³ Уп. *Д. Војводић*, Остаци живописа и историја цркве Светих Теодора (Светих Петра и Павла) у Жичи, *Наша прошлост* 11 (2010) 64.

³⁴ *Милка Чанак-Медић*, Полихромија и апотропејске представе, 561–562, сл. 4. Заправо, ауторка је вероватно мислила да су настали у другој четвртини XIV века, пошто их истовремено повезује с делатношћу архиепископа Данила II у Жичи.

фасаде датовао у крај XIV или почетак XV столећа.³⁵ Украсу у северној розети он је најближу аналогију пронашао на фасадном сликарству припрате у Пећи,³⁶ који поједини аутори датују у време архиепископа Данила II (1324–1337).³⁷ Зна се да је тај поглавар Српске цркве као ктитор деловао и у Жичи.

Према сведочењу животописца, архиепископ Данило жичку кулу „већма и у висину уздиже зидањем, и покри је оловом“.³⁸ Преграђене и тада дозидане делове било је потребно уклопити у прихватљиву естетску целину с остатком куле. Но, доградњу, малтерисање и бојење горњих делова није било могуће извести а да се не оштете и задрљају доњи. Не треба зато одбацити могућност да је након доградње, кула изнова у целини малтерисана и да су на њеној спољашњости обављени други пратећи радови, укључујући и осликавање фасаде. Верује се да је у време Данилово извршена, такођа, преградња поткровних венаца на цркви и препокривање њених кровова оловом.³⁹ То чини веома прихватљивим мишљења да су управо у време архиепископа писца, дакле у другој четвртини XIV столећа, све фасаде Дома Спасовог малтерисане и осликане орнаменталним фризовима,⁴⁰ али и појединим фигуралним представама. Архиепископ Данило је дао да се спољашњи зидови његових ктиторија у Пећи богато осликају сценама и ликовима светих, а можда и разним орнаментима.⁴¹ У вези с тим ваља подсетити и на околност да је обичај живописања спољашњости храмова оставио сасвим скромне трагове у српској уметности XIII века, а да готово и није био упражњаван на подручју Србије у доба краља Милутина. Тај обичај заживео је и постао широко прихваћен у нашој средини тек у време архиепископа Данила II и краљева Стефана Дечанског и Душана. У доба моравске Србије он је наново потиснут.⁴² За живописање фасаде куле Спасове цркве у Жичи архиепископ Данило није морао да позива посебног зографа. Тај посао могао је обавити неко од мајстора који су по његовој жељи фрескама украшавали жичку трпезарију, подигнуту такође Даниловим старањем.⁴³ Врло је вероватно, зато, да је и велика обнова живописа католикона прве архиепископије „у савршену лепоту“⁴⁴ окончана тек у време Данила II осликавањем фасада. О садржају и

³⁵ *Кашанин, Бошковић, Мијовић, Жича*, 88.

³⁶ Исто, 102, нап. 37а.

³⁷ *В. Ј. Ђурић*, *Настанак градитељског стила Моравске школе*, ЗЛУМС 1 (1965) 35–64; *В. Ј. Ђурић, С. Ђирковић, В. Кораћ*, *Пећка патријаршија*, Београд 1990, 143 (*В. Ј. Ђурић*); *Свешлана Пејић*, *Манастир Свети Никола Дабарски*, 67, нап. 133, са свом старијом литературом о сложеном питању сликаног украса на пећким фасадама.

³⁸ Данилови настављачи. Данилов ученик, други настављачи Даниловог зборника, пр. *Г. Мак Данијел*, Београд 1989, 114. Осим тога, пред крај набрајања архиепископових прегнућа у Жичи његов биограф вели: „... јер су многе друге врлине његове и обновљења у том светом месту изнутра и споља“ (исто).

³⁹ *Милка Чанак-Медић*, *Полихромија и апотропејске представе*, 562.

⁴⁰ Уп. исто.

⁴¹ *В. Ј. Ђурић*, *Настанак градитељског стила Моравске школе*, 35–64; *Ђурић, Ђирковић, Кораћ*, *Пећка патријаршија*, 143 (*В. Ј. Ђурић*).

⁴² *Д. Војводић*, *О времену настанка зидног сликарства у Палежу*, *Зограф* 27 (1998–1999) 124–127; *Свешлана Пејић*, *Манастир Свети Никола Дабарски*, 67; *Д. Ђоводић*, *Newly discovered portraits of rulers and the dating of the oldest frescoes in Lipljan*, *Zograf* 36 (2012) 147–148.

⁴³ Данилови настављачи, 114.

⁴⁴ Исто, 113.

лепоти тог давно уништеног живописа може се сада размишљати на основу заиста скромне и не увек поуздане, али ипак драгоцене научне документације заслужних претходника.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

Данилови настављачи. Данилов ученик, други настављачи Даниловог зборника, пр. *Г. Мак Данијел*, Београд 1989. [Danilovi nastavljaci. Danilov učenik, drugi nastavljaci Danilovog zbornika, пр. *G. Mak Danijel*, Beograd 1989].

Валтровић и Милутиновић. Документи – теренска грађа 1871–1884, Београд 2006. [Valtrović i Milutinović. Dokumenti – terenska građa 1871–1884, Beograd 2006].

Литература – Secondary Works

VoJVodić D., Newly discovered portraits of rulers and the dating of the oldest frescoes in Lipljan, *Zograf* 36 (2012) 143–155.

VoJVodiћ D., О времену настанка зидног сликарства у Палежу, *Зограф* 27 (1998–1999) 123–134. [*VoJVodić D.*, О vremenu nastanka zidnog slikarstva u Paležu, *Zograf* 27 (1998–1999) 123–134].

VoJVodiћ D., Остаци живописа и историја цркве Светих Теодора (Светих Петра и Павла) у Жичи, *Наша прошлост* 11 (2010) 41–66. [*VoJVodić D.*, Ostaci živopisa i istorija crkve Svetih Teodora (Svetih Petra i Pavla) u Žiči, *Naša prošlost* 11 (2010) 41–66].

Ђурић В. Ј., Настанак градитељског стила Моравске школе, *Зборник за ликовне уметности Матице српске* 1 (1965) 35–64. [*Ђурић В. Ј.*, Nastanak graditeljskog stila Moravske škole, *Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske* 1 (1965) 35–64].

Ђурић В. Ј., *Ђурковић С.*, *Кораћ В.*, Пећка патријаршија, Београд 1990. [*Ђурић В. Ј.*, *Ћirković С.*, *Korać В.*, Pečka patrijaršija, Beograd 1990].

Кашанин М., *Бошковић Ђ.*, *Мијовић П.*, Жича. Историја, архитектура, сликарство, Београд 1969. [*Kašanin М.*, *Bošković Ђ.*, *Mijović П.*, Žiča. Istorija, arhitektura, slikarstvo, Beograd 1969].

Орлова М. А., Наружные росписи средневековых храмов. Византия, Балаканы, Древняя Русь, Москва 2002. [*Orlova М. А.*, Naoružanye gospisi srednevekovyh hramov. Vizantija, Balkany, Drevnjaja Rus', Moskva 2002].

Пејић Светилана, Манастир Свети Никола Дабарски, Београд 2009. [*Pejić Svetlana*, Manastir Sveti Nikola Dabarski, Beograd 2009].

Петковић В. Р., Жича I, *Старинар* 1/1 (1906) 141–187. [*Petković В. Р.*, Žiča I, *Starinar* 1/1 (1906) 141–187].

Петковић В. Р., Жича IV, *Старинар* 4/1 (1909) 27–106. [*Petković В. Р.*, Žiča IV, *Starinar* 4/1 (1909) 27–106].

Чанак-Медић Милка, Полихромиија и апотропејске представе на pročељу Спасовог дома у Жичи, *ЗРВИ* 43 (2006) 561–578. [*Čanak-Medić Milka*, Polihronija i apotropijske predstave na pročelju Spasovog doma u Žiči, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 43 (2006) 561–578].

Чанак-Медић Милка, У потрази за портицима жичке Спасове цркве, *Саопштења* 40 (2008) 7–22. [*Čanak-Medić Milka*, U potrazi za porticima žičke Spasove crkve, *Saopštenja* 40 (2008) 7–22].

Чанак-Медић Милка, Сликани украс на цркви Св. Ахилија у Ариљу, *Зограф* 9 (1978) 5–11. [*Čanak-Medić Milka*, Slikani ukras na crkvi Sv. Ahilija u Arilju, *Zograf* 9 (1978) 5–11].

Dragan Vojvodić

(University of Belgrade – Faculty of Philosophy)

THE LOST TRACES OF THE FRESCOES ON THE WESTERN FRONTAGE OF THE ASCENSION CHURCH IN ŽIČA

On the western side of the Žiča narthex and the walls of the high tower in front of it, even the last traces of the wall paintings that had once decorated the entrance to the Serbian Archbishopric's first cathedral church disappeared long ago. Most of the data on them was recorded by Vladimir R. Petković, who noticed two layers of mortar on the façade of the narthex and the tower of the Ascension Church. At the beginning of the last century, he was able to distinguish a large gable-shaped field bearing traces of the figure of an angel, surrounded by a bordure. It is hard to reliably determine the content of the broader composition to which the angel evidently belonged because the other part of the fresco on the façade of the tower was completely washed off. The remains of this composition, also documented on old photographs (fig. 1–3, drawing 1), belonged to the lower layer of mortar. On the lateral sides of the tower and the western wall of the narthex, Vladimir Petković noticed two layers of mortar, as well. He assumed that both of them, like the tower, had been painted red. The red façades of the narthex were coloured in some places with a painted ornament. An ornamental frieze chequered in vermillion and chestnut-brown could be seen at the upper end of the pilaster on the southwestern corner of the narthex. It lay in the 'lower coating of mortar' like the aforesaid image of the angel on the western side of the tower. One could make out the remains of that frieze at the same height on the narthex wall itself, where the mortar coating had almost completely crumbled away, already. Based on the old photographs, it was impossible to fully verify Petković's evidence (fig. 4). The information that later researchers offered regarding the paintings on the western frontage of the Žiča katholikon rely upon Petković's documentation. Only Đurđe Bošković, who provided two of Petković's drawings of the ornamental friezes (drawing 2a-b), mentions the remains of the ornamental painting in the northern oculus on the western wall of the narthex. He found the closest analogy to them on a rosette on the façade of the Patriarchate in Peć. In terms of the stylistic features, which are not entirely clear, one can tentatively date the image of the angel and the painted ornaments to the second quarter of the 14th century. At that time, Serbian Archbishop Danilo II raised the height of the tower of the Ascension Church in Žiča, and covered the roof of the whole church with lead, after having placed new cornice under the eaves of the roof. The painting may have been done by the artists he had requested to paint the interior of the Žiča refectory.